

Szentmiklóssy-Szabó Boglárka¹: A fiatalkorúakkal kapcsolatos életkori szabályozás alakulása a Csemegi-kódextól napjainkig (történeti áttekintés)

Debreceni Jogi Műhely, 2012. évi (IX. évfolyam) 1. szám (2012. január) 37-42.

*A tizenkét éves gyermek azt véli,
hogy a kimondott szó éppoly teljes, mint a gondolat.
(Gárdonyi Géza)*

A fiatalkorúak büntethetőségének alsó korhatárával kapcsolatos kérdések ma is aktuálisak.² Jelenlegi szabályozása már nem mondható új keletűnek, hiszen a hatályos Btk. 1978-ban bevezetett szabályai a hatályba lépését követően e tekintetben nem kerültek módosításra. Hazánkban az 1908-ban kiadott I. Büntetőnovella adta meg azt a korszerű szabályozást, mely európai összehasonlításban is előremutató volt, egyértelműen magán viselte a kriminálpedagógia elveit és megközelítését a speciális szükségletek elfogadásával.³ Az azt követő szabályozások ilyen európai szinten is jelentős újítást már nem tudtak bevezetni, csupán próbáltak igazodni az éppen aktuális jogi- és gyermekvédelmi szabályozásokhoz.

A Csemegi-kódex

A fiatalkorúakra vonatkozó első megjelenés, az 1878. évi V. törvénycikk (a továbbiakban: Csemegi-kódex), nem tartalmazott külön szabályozást a fiatalkorúakra, azonban általános részében speciális rendelkezések találhatók. Itt jelenik meg az az első szabályozás, amely megfogalmazza a büntethetőség alsó korhatárát: „A ki a büntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta: bűnvád alá nem vonható.”⁴ Eszerint nem volt büntethető, aki a 12. életévét még nem töltötte be. Azonban további speciális szabályokat is bevezetett a kódex. A 12 év 16 év közötti gyermek sem volt büntethető, ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírt. Az ilyen kiskorút 20. életévének betöltéséig azonban javító-intézeti elhelyezésre ítélték.⁵

Azt a fiatalkorút, azonban, aki cselekménye elkövetésének idején képes volt bűnösségét felismerni, a Csemegi-kódex is már jóval enyhébben rendelte büntetni, mint a felnőttkorúakat, ekként, aki büntettének elkövetése idején a 20. életévét nem haladta meg halálra vagy életfogytig tartó fegyházra nem volt ítélt.⁶ Ezt részletesen szabályozta a törvénycikk 85. §-a,⁷ emellett a következő szakasz már megfogalmazott egy ma is nagyon fontos alapelvet, nevezetesen, hogy szabadságvesztésük egész tartama alatt a többi fogolytól elkülönítve kellett őket tartani.

I. Büntetőnovella és az 1913. évi VII. tc.

A századforduló idején egyre inkább szükségessé vált a büntetőjogi rendszer részbeni átépítése, ekként a fiatalkorúakkal kapcsolatos szabályozások körében is számos reformelképzelés látott napvilágot, melynek egyik fontos eleme volt a fiatalkorúak különleges elbírálásának a szorgalmazása.

A hazai szabályozásban az 1908. évi XXXVI. tc. (a továbbiakban: I. Bn.) teremtette meg a fiatalkorúak büntetőjogát. Az újfajta szemléletváltást jól tükrözte a törvénycikkhez fűzött miniszteri indoklás: „... a fiatalkorúak, akiknek erkölcsi romlása többnyire környezetük hatásának eredménye, lehetőleg megmentessen a szabadságvesztés megbélyegző hatásától és a rövid tartamú közös elzárás rendszerint rontó hatásától.”⁸ Mindezek alapján összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az I. Bn. egy európai színvonalú szabályozást vezetett be azzal, hogy a beszámíthatóság mellett a belátási képesség fogalmát is meghatározta, azaz a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség követelményét. Emellett azt is vallotta, hogy „a gyermek kriminális állapotára nem

büntetés, hanem a nevelés gyakorolja a kellő hatást”.⁹ Ennek megfelelően alakította ki szankciórendszerét, melyben a preventív szemlélet érvényesült.

Az I. Bn. már külön fejezetet szentelt a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseknek. A büntethetőség alsó korhatárát meghagyta 12. évben, azonban a felső határát felemelte 18. évre, de a 20. életévig átmeneti intézkedésként alkalmazhatóak voltak a fiatalkorúakra vonatkozó nevelő intézkedések. A 12. életévét meg nem haladott gyermekek esetén pedig alkalmazható volt az úgynevezett házi fegyelem gyakorlása, amely akár iskolai elzárást is jelenthetett, de abban az esetben, ha a gyermek züllött környezetben élt, erkölcsi romlásnak volt kitéve, a bíróság, illetve a közigazgatási hatóság akkor is intézkedhetett, ha a gyermek még nem követett el bűncselekményt, vagy ha 12 éven aluli volt.

Továbbra is hatályban maradt az a szabályozás, mely szerint, aki a 18. életévét még nem töltötte be, ha a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg, büntetőjogi felelősségre nem volt vonható, azonban erre az esetre taxatív meg határozta a törvény, hogy mely intézkedések alkalmazhatóak vele szemben, ekként a dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, a fogház- vagy államfogház-büntetés, azonban pénzbüntetést nem lehetett velük szemben kiszabni.¹⁰ Ezen rendelkezéssel szemben azonban gyakori kritikaként hangzott el, hogy nem tisztázott az értelmi és erkölcsi fejlettség kategóriájának viszonya a beszámíthatósághoz.¹¹

Az I. Bn. közvetlen folytatásának tekinthetjük a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. tc.-et, melynek nyomán állították fel a fiatalkorúakkal foglalkozó önálló büntetőbíróságot, „mint fiatalkorúak bíróságát”, mellé pedig a közvád képviselőjére a fiatalkorúak ügyészét¹². A törvénycikk részletes szabályokat is tartalmazott az eljárás menetéről. A beszámítási képesség kapcsán kiemelendő, hogy a törvénycikk szerint a fiatalkorúak bírái teszik meg rendszerint az oly gyermekek (I. Bn. 15. §.) érdekében szükséges intézkedéseket is, akik életük tizenkettedik évének betöltése előtt büntető jogszabályba ütköző cselekményt követtek el.¹³

Ahogy arról már korábban volt szó, a Csemegi-kódex és az I. Bn. is tartalmazott arra vonatkozólag szabályozást, hogy nincs helye az eljárásnak, ha a fiatalkorú értelmi és erkölcsi fejlődése érdekében a bűnösség megállapítása és a büntetés alkalmazása nem kívánatos. Ebben a szabályozásban ez továbbfejlesztésre került és a fiatalkorúak bírójára alakszerű tárgyalás nélkül is, végzés formájában vég határozatot hozhatott és alkalmazhatta az I. Bn. 16. §¹⁴-át, tekintet nélkül arra, hogy a fiatalkorúnak a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége megvolt-e vagy sem, vagy a fiatalkorút próbára bocsátotta, a bíróságnak valamely alkalmas termében meghatározott feltételek mellett őrizetben tarthatta vagy a cselekmény elenyészően csekély súlya folytán az eljárást megszüntethette.¹⁵

Az életkori sajátosságokra vonatkozó szabályozás megjelent a rendes bíróság előtti eljárás kapcsán is, az 1913. évi VII. tc. 56. §¹⁶ szerint:

„1. ha a terhelt a cselekményt nyomtatvány útján élete tizenötödik évének betöltése után követte el;
2. ha a terhelt a fiatalkorúak bíróságának hatáskörébe tartozó cselekményén felül tizennyolcadik évének betöltése után elkövetett oly cselekménnyel is van terhelve, amely miatt az eljárás a kir. bíróság hatáskörébe tartozik s az egyesítés a Bp. szabályai szerint helyt foghat;
3. ha a fiatalkorú oly bűncselekménnyel van terhelve, amelyre a törvény halál- vagy fegyházbüntetést állapít meg és a cselekmény elkövetésekor életének tizenötödik évét már betöltötte; ebben az esetben azonban az esküdtbíróság helyett is a fiatalkorúak törvényszéki tanácsa jár el.”

Emellett a fiatalkorúak bíróságának eljárása büntető jogszabályba ütköző cselekményt elkövető gyermekek érdekében és a környezetünkben erkölcsi romlásnak kitétt vagy züllésnek indult, de bűncselekmény elkövetésével nem gyanúsított kiskorúak ügyeiben speciális szabályokat vezetett be.

Ezeket a rendelkezéseket a tc. 65-66. § tartalmazza részletesen. Ezek értelmében azon gyermek érdekében, aki élete 12. életévének betöltése előtt büntető jogszabályba ütköző cselekményt követett el, a fiatalkorúak bírósága az értelmi és erkölcsi fejlettségének megállapítása végett különféle tájékoztató jellegű adatokat szerez be¹⁷ és a tények megállapítását követően intézkedik az I. Bn. 15. §-a szerint. Mindezek mellett, ha a gyermek a 18. életévét még nem töltötte be és környezetében az erkölcsi romlás veszélyének van kitéve vagy züllésnek indult a fiatalkorúak bírósága több intézkedés megtételére is jogosult volt, mely ellen fellebbezésnek helye nem volt.

A Btá. és az 1951. évi 34. tvr.

A második világháborút követően elfogadott 1950. évi II. tv. (a továbbiakban: Btá.) már csak minimális szabályozást tartalmazott a fiatalkorúakra vonatkozóan. A büntethetőség körében határozta meg a törvény 9. §-a, hogy nem büntethető, aki a büntett elkövetésekor tizenkettedik életévét még nem töltötte be.

A részletes szabályozás kiküszöbölésére azonban a későbbiek külön szabályozást alkottak, az 1951. évi 34. tvr.-t (a továbbiakban: Ftvr.), hatályon kívül helyezve az I. Bn.-t és melynek módosítására már 1954-ben sor került.

A fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőjogi és büntetőeljárás rendelőket tartalmazó önálló szabályozás azonban nem jelentette a fiatalkorúak büntetőjogának „külön utas” megerősítését, még csak megőrzését sem.¹⁸ Ennek eredménye az lett, hogy a tvr. rendelkezésében a fiatalkorúakra a Btá.-ban meghatározott büntetések is alkalmazhatóak lettek, így a rendes szabadságvesztés büntetés tág határok közötti kiszabásának a lehetőségét megszüntette, ezáltal az életkori különbségtételt is a szabadságvesztés végrehajtása során. Ebből következően eltörölte a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség követelményét, lehetővé téve azonban a büntetőeljárás megszüntetését vagy felmentő ítélet meghozatalát, ha a fiatalkorú értelmi fejlettsége folytán nem ismerhette fel a cselekményének társadalomra veszélyességét.

Ezt orvosolandó, a nevelő intézkedések súlyának és alkalmazási körének bővítésére született meg az Ftvr.-t módosító 1954. évi 23. törvényerejű rendelet. A korábbi szabályozáshoz hasonlóan ez a rendelkezés is az életkori kereteket változatlan formában hagyta. A 12-14 éves elkövetőkkel szemben csak nevelő jellegű intézkedések voltak alkalmazhatóak, míg a 14-18 éves korosztály esetén már büntetéseket kellett alkalmazni, az ő tekintetükben megemelte a szabadságvesztés leghosszabb tartamát.

Az Ftvr. rendelkezéseit az 1987. évi XII. törvény 1. §-a 1988. január 1. napjával hatályon kívül helyezte, azonban a benne foglaltakat mégis a kodifikációs technika tette kiemelkedővé.

Elsőként és azóta is egyetlenként a magyar jogban a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatos valamennyi szabályt önálló jogszabályba foglalta. Ezzel a speciális szabályok – anyagi és eljárásjogi – zárt rendszere általánosan érvényesült.¹⁹

Az 1961. évi V. tv.

Az új átfogó szocialista kódex, a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. tv. hatályon kívül helyezte az Ftvr.-t, egyben a tv. 19. § a.) pontja már a büntethetőséget kizáró okok között rögzíti a gyermekkor, melynek alsó korhatárát 14. évre emelte fel.

Magát a gyermekkor fogalmát a tv. 85. § (1) bekezdése fogalmazta meg, mely szerint a büntető törvény alkalmazásában fiatalkorú, aki a büntett elkövetésekor a tizennegyedik életévét meghaladta, de tizennyolcadik életévét még nem töltötte be.

A törvényalkotó szerint az ember a 14. életév betöltésével jut a cselekedet értékelésére és az annak megfelelő magatartás tanúsítására való képesség birtokába. Ez a praesumptio kategorikus jellegű, azaz a 14. életév betöltése előtt senki sem rendelkezik büntetőjogi beszámítási képességgel, a 14. életév után azonban ez a képesség mindenkinél adott, kivéve, ha az ellenkezőjét bebizonyítják. A törvény miniszteri indokolása pedig egyértelművé tette, hogy a fiatalok esetében is általános büntetőjogi szabályokat kívánja maradéktalanul érvényesíteni azoknak a körülményeknek a figyelembe vételével, amelyek a fiatalok társadalmi helyzetét, értelmi-pszichikai sajátosságát jellemzik.²⁰

Ezen túlmenően a törvény az Általános rendelkezések közé helyezte be a fiatalok vonatkozó speciális rendelkezéseket, ezzel téve a fiatalok büntetőjogát a Btk. szerves részévé. Maga a kódex már a fiatalokkal szemben intézkedések, fő- és mellékbüntetések és gyógyító intézkedések alkalmazását és kiszabását tette lehetővé.

Az 1978. évi IV. tv.

A jelenleg hatályos Btk. - a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. tv. - a korábbi 1961-ben elfogadott koncepciót követte minden tekintetben, így tartalmában és kodifikációs technikájában is. Hatályba lépését követően számtalan esetben korrigálásra kerültek a fiatalok vonatkozó rendelkezések, azonban általános céljaként a fiatalok helyes irányú fejlődését jelölte meg és elsőbbséget élvez az intézkedések alkalmazása, míg szabadságvesztés büntetés csak kivételes esetben alkalmazható. Azonban nem történt változás a hatályba lépést követően a felelősségre vonás szabályozásában és elmaradt a felnőttektől elkülönülő szankciórendszer kidolgozása is.

A Btk. III. fejezetébe került a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai közé, a büntethetőség akadályaként a gyermekkor.²¹ Fogalmát a 23. § határozza meg, mely szerint nem büntethető, aki a cselekmény elkövetésekor tizenegyedik életévét nem töltötte be.

A Kommentár²² anyagi jellegű határidőnek minősítette a gyermekkor felső határát, ekként az elkövető a születésnapján még gyermekkorúnak minősül, vagyis nem vétőképes, azonban ha a gyermek által elkövetett cselekmény folyamatos jellegű, a fiatalok betöltése után elkövetettekért büntetőjogi felelősség terheli.

A Btk. IV. cím VII. fejezete tartalmazza a fiatalok vonatkozó rendelkezéseket. A 107. § (1) bekezdése határozza meg a fiatalok fogalmát, mely szerint fiatalok azok, akik a bűncselekmény elkövetésekor tizenegyedik életévét betöltötték, de a tizenhét évét még nem. A hatályos Btk. a felnőtt elkövetőkhöz képest eltérő szabályokat állapít meg, melynek háttérében az állt, hogy a fiatalok kritikai, erkölcsi, értelmi fejlődése még ebben az életszakaszban is kialakulóban van. A szankciók kiválasztása során a fiatalokkal szemben kevésbé a megtorlás, ehelyett főként a nevelés eszközeit kell alkalmazni,²³ melyet a Btk. 108. §-a is teljes mértékben alátámaszt. Emellett hatályos törvénykönyvünk a korábbi rendelkezésekhez képest szintén a büntetés kiszabás és intézkedések alkalmazása tekintetében tartalmaz speciális rendelkezéseket a mérték tekintetében.²⁴ A javítóintézetes nevelés pedig az egyetlen olyan intézkedés, amely csak a fiatalokkal szemben alkalmazható.

Az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy reflektorfénybe került a kérdés, hogy kell-e módosítani a büntethetőség alsó korhatárát.²⁵ Számos ellen- és mellette álló álláspont látott már napvilágot e körben, azonban a kérdés jelenlegi aktualitását egyértelműen alátámasztja a jogalkotó szándéka is, mely e tekintetben egyértelműbben fogalmaz, hiszen 2011. október 25. napjával került betérjesztésre T/4774 irományszámon azon törvénymódosító javaslat, mely szerint a Btk. 23. § és 107. § (1) bekezdésében a tizenegyedik életév helyébe a tizenkét életév kerüljön. A javaslathoz

fűzött általános indokolás alapján a módosítás szükségességét indokolja többek között az, hogy a bűncselekmények elkövetőinek egyre fiatalabb életkora arra mutat, hogy egyes élet- és személyellenes bűncselekmény-fajtákat is egyre gyakrabban követnek el a 14. életévüket be nem töltött személyek. A törvényjavaslat jelenleg a tárgysorozatba vételre vár.²⁶

¹ Bírósági titkár, Debreceni Városi Bíróság

² Az Országos Választási Bizottság 2011. július 19. napján hozott 136/2011. számú határozatával - mivel a kérdés megfogalmazása nem felel meg a törvényben foglalt követelményeknek - megtagadta azon aláírásgyűjtő ív hitelesítését, melyen az alábbi kérdés szerepelt: „Egyetért-e Ön azzal, hogy büntetőeljárásokban a büntethetőség alsó korhatára 12 év legyen?”

³ Herczog Mária: Gyerek elkövetők, felnőttbűnök Beszélő, 2008. április, XIII. évfolyam 4. szám

⁴ Csemegi-kódex 83. §, Forrás: 1000ev.hu

⁵ Csemegi-kódex 84. §, Forrás: 1000ev.hu

⁶ Csemegi-kódex 87. §, Forrás: 1000ev.hu

⁷ „Ha az előbbi szakaszban meghatározott koru egyének, a cselekmény elkövetésének idején képesek voltak annak bűnösségét felismerni: a következő szabályok szerint büntetendők:

1. halállal vagy életfogytig tartó fegyházzal büntetendő büntett miatt: két évtől öt évig terjedhető börtönnel;
2. öt évtől tizenöt évig tartó fegyházzal vagy államfogházzal büntetendő büntett miatt: két évig terjedhető börtönnel, illetőleg hasonló tartamu államfogházzal;
3. más büntett miatt: két évig terjedhető fogházzal;
4. vétség miatt rendőri büntetéssel.

A jelen szakasz értelmében büntetendő egyénekre nézve hivatalvesztés vagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése nem állapítható meg.”

Forrás: 1000ev.hu

⁸ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része (Korona Kiadó, Bp. 1998) 423. old.

⁹ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója 3. old.

¹⁰ I. Bn. 17. §

¹¹ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része (Korona Kiadó, Bp. 1998) 423. old.

¹² 1913. évi VII. tc. 5. §

¹³ 1913. évi VII. tc. 3. §

¹⁴ „Az, a ki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét már meghaladta, de tizennyolczadik évét még be nem töltötte (fiatalkorú), ha a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg, büntetőjogi felelősségre nem vonható.

Ha a bíróság ily esetben szükségesnek látja, elrendelheti, hogy a fiatalkorú törvényes képviselője, hozzátartozója vagy más alkalmas egyén házi felügyelet alatt tartsa vagy intézkedhetik az iránt, hogy a fiatalkorú házi vagy iskolai fenytést kapjon (15. § második bekezdése).”

Forrás: 1000ev.hu

¹⁵ 1913. évi VII. tc. 23. §

¹⁶ Forrás: 1000ev.hu

¹⁷ „16. § A bíró meggyőződést szerez a fiatalkorú személyazonosságáról és megállapítja életkorát. Beszerzi azokat az adatokat, amelyek a tényállás felderítése, valamint a fiatalkorú egyéniségének, értelmi és erkölcsi fejlettsége fokának és életviszonyainak megismerése végett lényegesek.

Megbizzza a pártfogó tisztviselőt vagy a bíróságnál erre a célra jelentkező más alkalmas személyt, esetleg a patronázs-egyesület útján, hogy a fiatalkorú egyéniségéről és életviszonyairól tájékoztatást szerezzen. A megbízott eljárásáról a bíróságnak haladéktalanul jelentést tesz.

Maga elé idézheti továbbá a fiatalkorút; tanuként idézheti meg a fiatalkorú törvényes képviselőjét, szülőit, azt, akinek háztartásában a fiatalkorú él és más oly egyéneket, akiktől tájékozást és értesülést szerezhet; a terhelt egyéniségéről és életviszonyairól a gyámhatóságtól, a fiatalkorúak felügyelő hatóságától, a közigazgatási és az iskolai hatóságtól, az illetékes lelkésztől, a terhelt munkaadójától, kezelő orvosától, valamint azoktól az egyesületektől és intézményektől is felvilágosítást kérhet, amelyek a fiatalkorúval foglalkoztak.

18. § A bíró a fiatalkorút, ha szükségesnek látja, megfigyelés alá helyezheti és egy vagy több orvosszakértő vizsgálatának vetheti alá, vagy erre a célra szolgáló megfigyelő intézetbe szállíttathatja.

Ha az orvosszakértői vélemény alapján az állapítható meg, hogy a fiatalkorú oly testi vagy elmebeli fogyatkozásban szenved, amely különleges elbánást tesz szükségessé, ezt a körülményt a véghatározat indokolásában külön fel kell említeni.” (1913. évi VII. tc.)

Forrás: 1000ev.hu

¹⁸ Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: Büntetéstan alapfogalmak (Rejtjel Kiadó, Bp. 2005) 172. old.

¹⁹ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója 4. old.

²⁰ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója 5. old.

²¹ Btk. 22. § a.)

²² Complex Jogtár Nagykommentár (Btk.) 23. §-ának magyarázata

²³ Complex Jogtár Nagykommentár (Btk.) 107. §-ának magyarázata

²⁴ Btk. 110. §, 113. §

²⁵ Az életkor kérdésének persze nem csupán az elkövetői oldalon lehet jelentősége. Lásd például: Madai Sándor: A csalás büntetőjogi értékelése, HVG-ORAC, Budapest, 2011, 108-112. old., illetve Madai Sándor: Das Problem des Alters des passiven Subjektes beim Betrug, *Doktoranduszok Fóruma - 2005. november 9.*, Miskolc, 2006.

²⁶ 2011. november 1-i állapot szerint